

3.3
4.4

Porózus szilárd reagensek hőenergia tárolására

Tárgyszavak: hőszivattyú; karbonizálás; dekarbonizálás; hőtárolás.

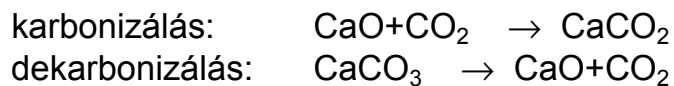
Az iparban és a háztartásokban – mint ismeretes – nagy mennyiségű hőt és villamos energiát használnak fel, amelynek jelentős részét fosszilis tüzelőanyagok elégetése útján nyerik. Köztudott az is, hogy az energiafogyasztás évszakonként jelentősen eltér egymástól, de még a napszakok közötti ingadozásokra is oda kell figyelniük, mivel a felhasználók igényének változásai akadályozzák a csúcsra tervezett erőművek hatékony működését.

Az energiatakarékosságot szem előtt tartva számos technológiát dolgoztak már ki eddig is az egyébként kárba vesző energia hasznosítására. A kémiai hőszivattyúk (KHSz) alkalmazása az egyik leginkább célravezető megoldások egyike, amely lehetővé teszi az energia tárolását és minőségének javítását. A KHSz-k üzemi hőmérsékletét a felhasznált anyagok és a végbemenő reakciók milyensége határozza meg. A hőmérséklet-szinteket a hulladék hőmérséklete szerint az alábbi kategóriákba sorolhatjuk be:

- hideg (a lakóházakban előforduló, 100 °C alatti hőáramok);
- közepes (200–400 °C közötti hőmérsékletű hulladék gázok a vegyiparban);
- nagy (az erőművekben).

Bár a KHSz-kal kapcsolatos kutatások elsősorban a kis és közepes hőmérsékletű közegek energiájának hasznosítására irányulnak, vannak próbálkozások a KHSz-k alkalmazására az erőművekben és az acéliparban is.

A kémiai hőszivattyús rendszerekhez a kutatók egy része a magas hőmérséklet szinten is működő karbonizálás és dekarbonizálás folyamatát javasolja. Valójában az alábbi reakciókról van szó:

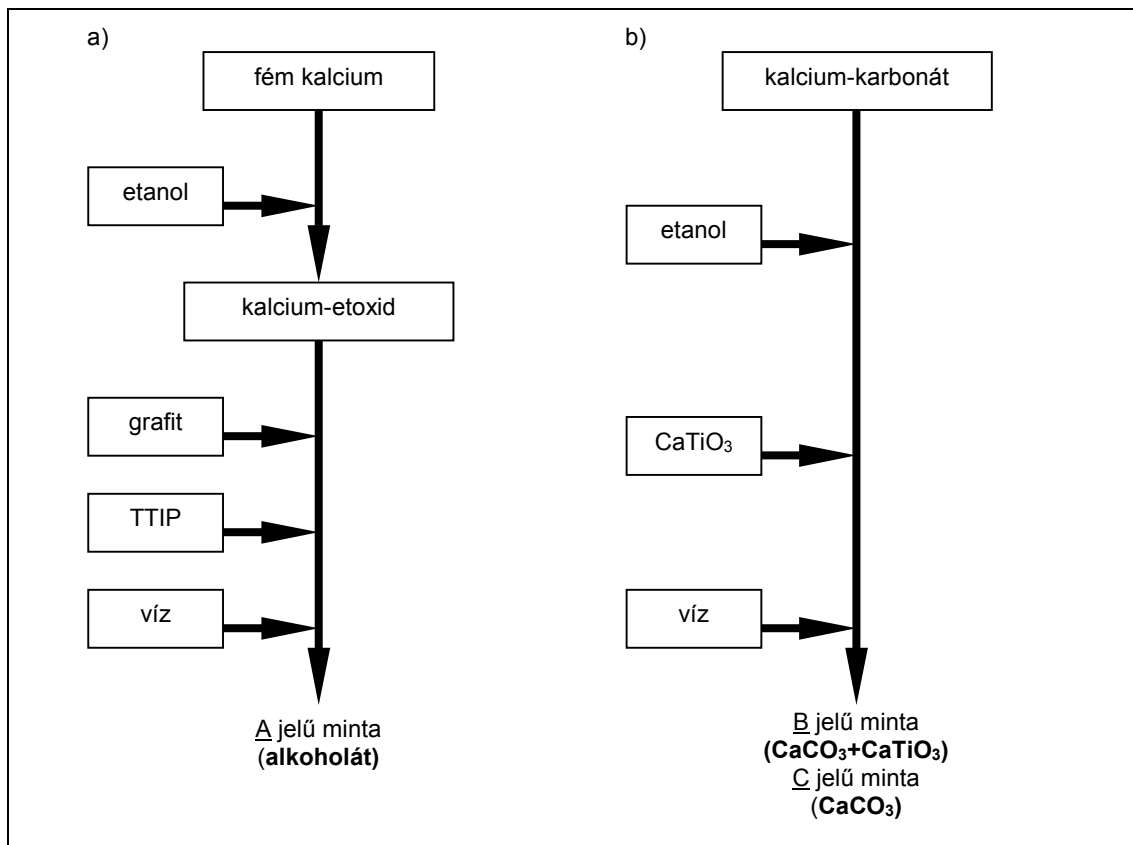

A kémiai hőszivattyúnak nagy előnye, hogy az energiatárolás sűrűsége igen nagy (kb. 3,26 GJ/m³), a reakció termékek nem okoznak korróziót és nem mérgezőek, ráadásul a CaCO₃ bőségesen rendelkezésre áll.

Bár a mészkövet alapanyagul használó gáz-szilárd reakciót már hosszú ideje részleteiben vizsgálták, kevés utalás van arra nézve, hogyan lehetne fokozni a reakciók reverzibilitását. Kimutatták többek között, hogy a szilárd anyagnak a kémiai reakcióhoz rendelkezésre álló felülete csökken, ha a kalcium-karbonát részecskék növekednek. Továbbá csökken a reverzibilitás, ha a reakció magas nyomás alatt megy végbe. A szilárd anyag reakciójának reverzibilitását a fém-alkoholát módszer alkalmazásával sikerült növelni.

A kalcium-alkoholát előállítása

Az „**A**” jelű mintát a kalcium-alkoholát hidrolízisével állították elő. A folyamat, amelynek a sémája az 1. ábrán látható, a következőképpen megy végbe. Fém kalciumot és vízmentes etanolt 1:10 molekulaarányban összekevernek és száraz nitrogén atmoszférában, 30 percen át 345 K-en visszafolyós hűtő alkalmazása mellett forralják. Az így kapott kalcium-etoxid és etanol elegyet azután azonos mennyiségű vízmentes etanollal felhígítják, majd megfelelő mennyiségű grafitot adnak hozzá, hogy porózussá tegyék, és végül a kalcium-etoxid mennyiségének (molekulaarányban számolva) a felét kitevő titán-tetraizopropoxidot adnak az elegyhez.

1. ábra A szilárd reagensek elkészítése

Harminc perces forralás után a kalcium-etoxid és a titán-tetra-izopropoxid az oldatban hidrolizál azáltal, hogy 20%-os víz-etanol oldatot adnak hozzá, amely 4-szeres víz-kalcium molekulaarányának felel meg. Egy óra elteltével a hidrolízis eredményeként megjelenő szilárd fázist, amely 10 mm átmérőjű gömböcskékből áll, 24 órán át 383 K-en szárítják.

A szilárd reagens előállítása kalcium-karbonát hőbontásával

A „B” jelű mintát a por alakú reagens hőbontásával állították elő az 1. ábra szerinti folyamatban. Kalcium-karbonátot és kalcium-titanátot 1:1 molekulaarányban egy órán át keverték etanolos közegben. Ezután a szilárd anyagot leszűrték, és a 10 mm-es részecskékből álló terméket 383 K-en szárították 24 órán keresztül.

A „C” jelű mintát ugyanezzel az eljárással állították elő azzal a különbséggel, hogy csak kalcium-karbonátot használtak fel.

A szilárd reagens hőkezelése

A hőkezelést egy programozható elektromos kemencében hajtották végre. A reagenst először 473 K-en 4 órán keresztül szárították, majd a kemence hőmérsékletét 10 K/min sebességgel megemelték 1273 K-re, és ott tartották 3 órán át. Ezután 10 K/min sebességgel a hőmérsékletet lecsökkentették 773 K-re. A szilárd reagenst ezt követően ezen a hőmérsékleten tárolták azért, hogy a levegő nedvességével ne léphessen reakcióba.

A kísérleti berendezés

A kísérleti berendezés sémája a 2. ábrán látható. A reaktort (kvarcüvegből készült, magassága 500 mm, belső átmérője 25 mm) egy elektromos kemence belsejében rögzítették, ahol a hőmérsékletet egy szabályozó mű tartotta állandó értéken. A szilárd reagens egy platina kosárban volt elhelyezve, amelyet egy platina huzal segítségével a felső részen elhelyezett mérleghez függesztettek fel. A karbonizáláshoz szén-dioxid és száraz nitrogén keverékét, a dekarbonizáláshoz tiszta nitrogént juttattak a reaktorba.

A szilárd reagens szerkezetének vizsgálata

A szilárd reagens szerkezetét röntgensugár diffraktométer, elektronmikroszkóp és higanyos poroziméter segítségével vizsgálták. A fajlagos felület meghatározását a BET-módszerrel végezték.

A reakciósebesség

A reakciósebesség a Jander-egyenlet – amelyet a karbonizálás szilárd-gáz reakcióinak leírására gyakran használnak – általános formájával meghatározható volt. A Jander-egyenlet általános formája a következő:

$$Kt = (1 - (1 - X)^{1/3})^n$$

ahol t idő (s),

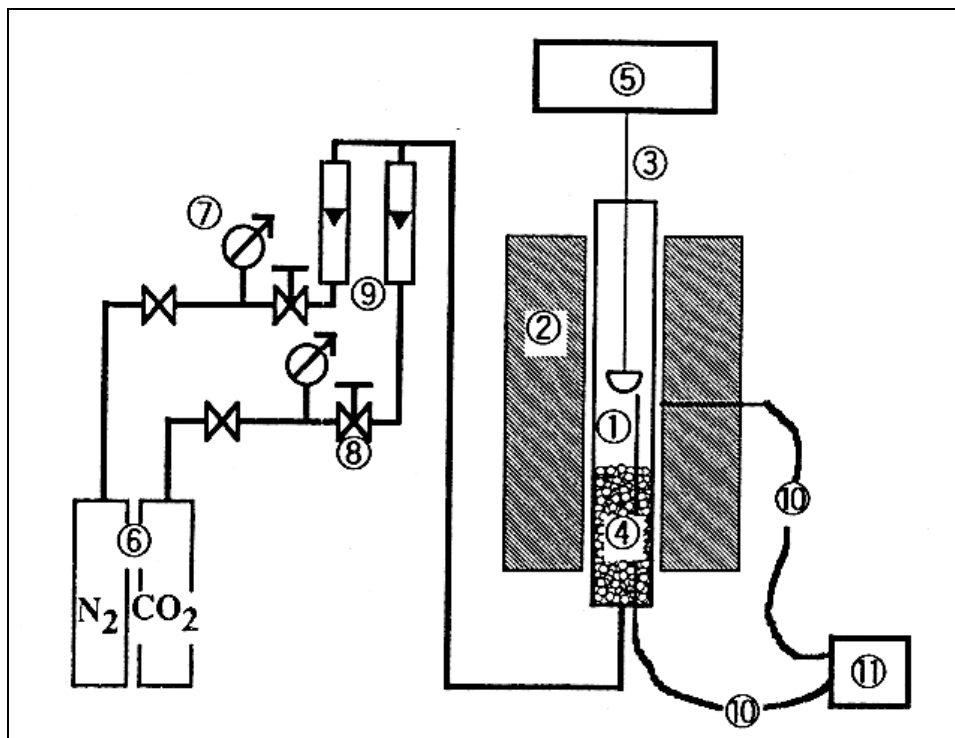
X a reakció arány (-),

k reakciósebességi állandó (s^{-1}) és

n a reakciórend (-),

$n = 1$: a reakciósebességet a felületi rétegben végbemenő folyamatok határozzák meg;

$n = 2$: a reakciósebességet a reakció gázdiffúziója határozza meg.

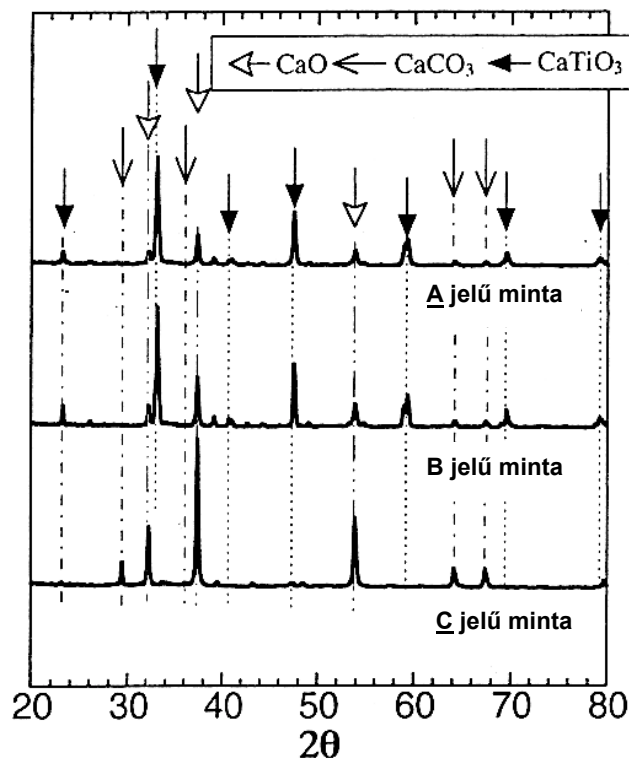

2. ábra Kísérleti berendezés

1. reaktor	5. elektromos melegítő	9. platina huzal
2. Raschiggyűrű	6. elektromos mérleg	10. gázpalack
3. nyomásmérő	7. szabályozó szelep	11. mennyiségmérő
4. hőelem	8. hőmérséklet szabályozó	

Eredmények

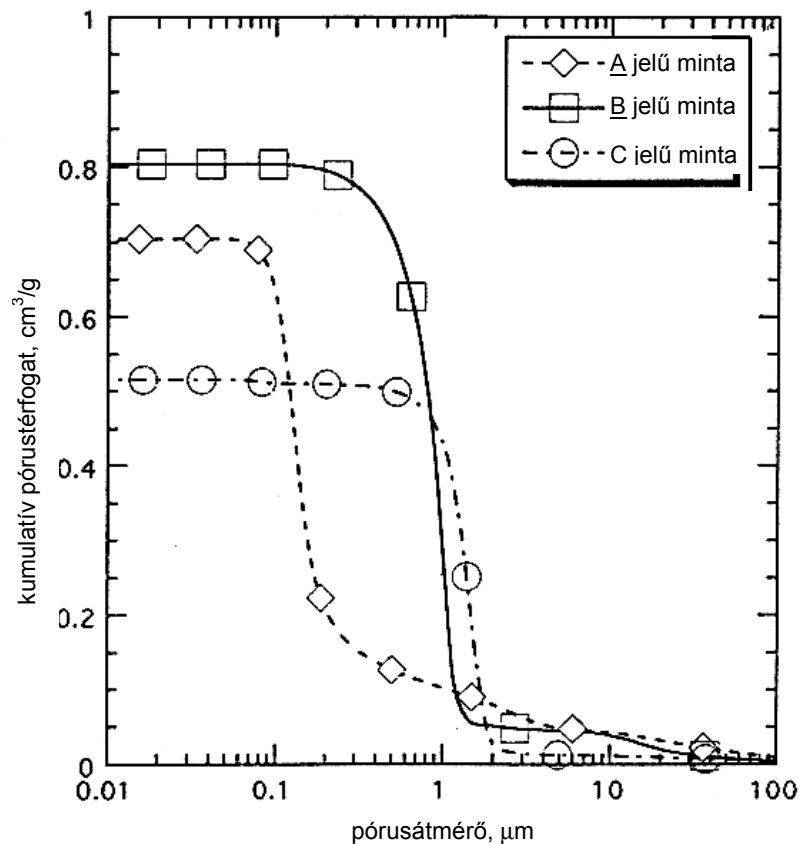
Az „A”, „B” és „C” jelű minták röntgensugár diffrakciós diagramjai a 3. ábrán láthatóak. Minden egyes minta jellegzetesen mutatja a kalcium-oxid csúcsot. A „B” és „C” jelű minták esetében a kalcium-oxid a kalcium-karbonát hőbomlása következtében keletkezik. Az „A” és „B” jelű minták esetében a diagramok mutatják a kalcium-titanát jelenlétét. Ez nem meglepő, hiszen az „A” minta esetében a kalcium-titanát a hidrolízis, illetve a kalcium-etoxid és a titán-tetra-izopropoxid hőkezelése után keletkezik. Az „A” és „B” jelű minták hasonló diffrakciós görbéket mutatnak, mivel a nyersanyagukban azonos volt a Ca/Ti arány.

3. ábra A szilárd reagensek röntgendiffrakciós ábrái

Az egyes minták higanyos poroziméterrel mért pórusméret-eloszlása a 4. ábrán látható. Az alkoholátos módszerrel készült „A” jelű minta pórustérfogatának 70%-a 0,1–0,2 mikrométeres pórusokból áll. A fennmaradó 30% 0,2 mikrométernél nagyobb pórusokból épül fel, amelyek a grafit elgázosodása közben képződnek. A „B” és „C” jelű minták pórustérfogatának 95%-a rendre 0,5–1,5 mikrométer és 0,8–2,0 mikrométer átmérőjű pórusokból áll. A „B” és „C” jelű minták pórusai a kalcium-karbonát kalcium-oxidra és szén-dioxidra való bom-

lásakor keletkeznek. A „B” jelű minta esetében tapasztalható pórusméret-csökkenés az adagolt kalcium-titanátnak tudható be.

4. ábra Porózus méreteloszlás a szilárd reagensekben

A ciklikus karbonizálás és dekarbonizálás folyamatát minden minta esetében tíz alkalommal ismételték meg. Minden egyes reakció egy órát vett igénybe, és 1023 K-en ment végbe. A karbonizálás és dekarbonizálás során képződő gázok összetétele a következőképpen alakult: 20% szén-dioxid, ill. tiszta száraz nitrogén.

A reakcióarány görbéi az 5. ábrán láthatók. A reakcióaránynál az X meghatározása a következő:

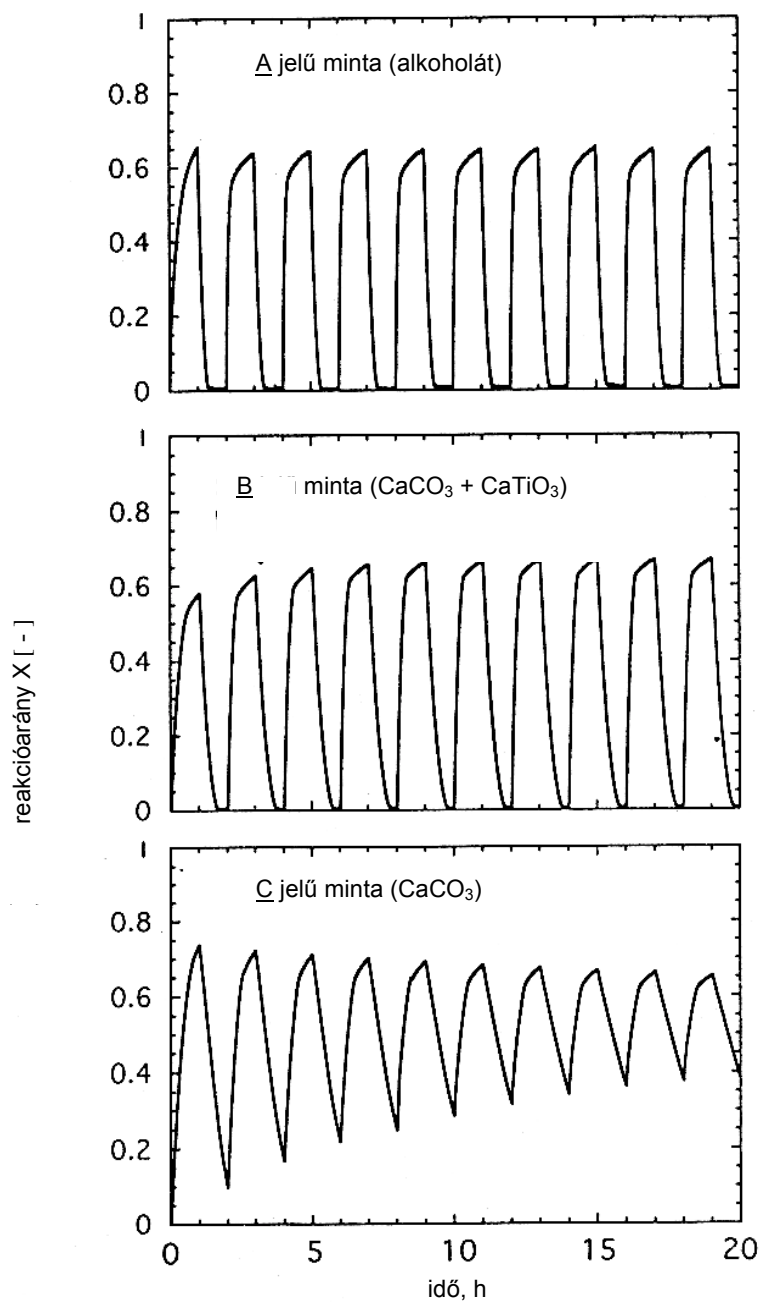
$$X = \frac{C_{\text{CaCO}_3} [\text{mol} / \text{m}^3]}{C_{\text{CaO}}^0 [\text{mol} / \text{m}^3]}$$

ahol a C_{CaO}^0 a kalcium-oxid kezdeti koncentrációja (mol / m^3),

a C_{CaCO_3} pedig a kalcium-karbonát koncentrációja az adott reakcióidőben.

Az 5. ábrán látható, hogy az „A” és „B” jelű minták esetében a reakcióarány stabilan 0,6-es értéket mutatott mind a tíz ciklusban, a „C” jelű minta

esetében azonban a ciklusok előrehaladtával csökkent. Minden egyes karbonizálás – kivéve az első ciklust – az összes minta esetében kétféle reakcióarány-profilot mutatott különböző reakciómechanizmussal.

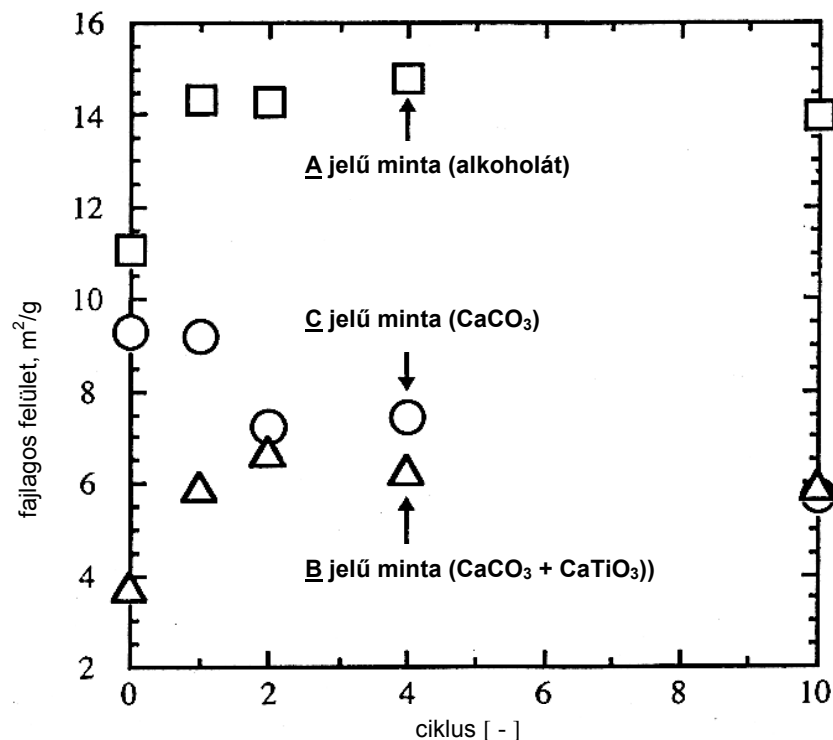

5. ábra Reakcióarány-profilok

Az „A” jelű minta reakcióarány-profilját szemlélve az látszik a második működési ciklusban, hogy a karbonizálást két lépésre oszthatjuk fel. Az első lépésben ($X < 0,5$) egy nagyobb reakciósebességgel, a másodikban ($X > 0,5$) pedig egy kisebbel.

A látszólagos reakciósebességi állandó és a ciklusok száma közötti összefüggésből a k_1 , k_2 és a k_d a reakciósebességi állandókat lehet meghatározni az első és a második karbonizálásra, valamint a dekarbonizálásra. Az „A” és „B” jelű minták esetében a k_1 a negyedik ciklusig csökken, az ötödik ciklus után pedig gyakorlatilag konstans értéket vesz fel. Ugyanakkor a k_1 a „C” jelű minta esetében a második ciklus után csökkenő tendenciát mutat.

A 6. ábra a fajlagos felület nagyságának változását mutatja a ciklusok számának függvényében. Az „A” és „B” jelű minták esetében a fajlagos felület az első ciklus után növekedett, majd gyakorlatilag konstans értéken maradt a tíz ciklus során. Ugyanakkor a „C” jelű minta esetében a ciklusok előrehaladásával egyidejűleg folyamatos csökkenés volt tapasztalható.

6. ábra A ciklusok számának hatása a szilárd reagensek fajlagos felületére

A szilárd reagensek felületének elektronmikroszkópos felvételét meg lehet tekinteni az első ciklus előtt és a tizedik ciklus után. A zsugorodási hőmérséklet, amit Tammann-hőmérsékletnek is neveznek, a becslések szerint az olvadásponti hőmérséklet felével egyenlő. A kalcium-titanát és a kalcium-oxid olvadáspontja rendre 2200 és 2840 K, a kalcium-karbonáté, mint terméké kb. 1600 K.

Azt tapasztalták, hogy magas olvadáspontú inert anyag hozzáadása után javult a ciklikus reakciók reverzibilitása.

Következtetések

Három szilárd halmazállapotú reagenst használtak fel a CaO-CO₂ kémiai hőszivattyú-kísérletekhez, amelynek az volt a célja, hogy magasabb hőmérséklet szintre emeljék és tárolják az energiát. A kísérletek során vizsgálták a ciklikus reakciók reverzibilitását is. A szilárd reagens – amelynek részecskéi a hagyományos módszerrel előállított reagensek alkotórészeinél tízszer kisebbek – elkészítése az ún. alkoholátos módszerrel volt lehetséges. Az alkoholátos módszerrel előállított szilárd reagens első karbonizálási és dekarbonizálási reakció sebessége kb. 1,8–2,4-szeresére növekedett ahhoz képest, mint amikor por alakú anyagot használtak fel. A kalcium-titanát hozzáadása a szilárd reagenshez megakadályozta a reagáló részecskék zsugorodását és stabilizálta a reakció ciklusok reverzibilitását.

(Árokszállási Kálmán)

Aihara, M. stb.: Development of porous solid reactant for thermal-energy storage and temperature upgrade using carbonation/decarbonation reaction. = Applied Energy, 69. k. 3. sz. 2001. júl. p. 225–238.

Shibata, T. stb.: Study of CO₂ absorptivity of absorbents under high temperature and pressure for an inorganic oxid-CO₂ chemical heat pump. = Journal of Chemical Engineering Japan, 29. k. 5. sz. 1996. p. 830–835.